

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 893-909.
Geliş Tarihi-Received: 29.11.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 22.12.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1211772

GE5299 Numaralı Bursa Cöngünün Söz Varlığı ve İmla-Telaffuz İlişkisi Bakımından Değerlendirilmesi

Evaluation of the Cönk of Bursa Numbered with GE5299 in Terms of Vocabulary and Spelling-Pronunciation Relationship

Ebru KUYBU DURMAZ*

Öz

Cönkler; not defteri özelliği taşıyan, daha çok halk dilinin yansıdığı, konuşma dili özellikleri gösteren metinlerdir. İçinde çok farklı dönemlere ait şiir parçaları, edebî metinler, tarifler, dualar, hesaplamalar bulunan bu defterler; dil incelemeleri için de değerli veriler barındırmaktadır. Özellikle farklı dönemlere ait şiirler ve edebî metinler barındıran cönkler, dilsel değişimleri takip etme imkânı da sağlamaktadır. Cönkler üzerinde dil incelemeleri yapmak, cönkler aracılığıyla bazı ağız özellikleri tespit etmek; bu nedenlerle önem kazanmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan ve üzerinde tarih kaydı yer almayan GE5299 numaralı cönk metni malzeme olarak seçilmiştir. Cöngün içinde yer alan imla farklılıkları, söz varlığı unsurları, ikili kullanımlar makalenin temelini oluşturmuştur. İkili kullanımlar, imla farklılıkları, ağızlara dair bazı özellikler tablolar hâlinde makalede sunulmuştur. Böyle bir çalışmayla cönklerin yalnızca halk edebiyatının değil aynı zamanda dil çalışmalarının da kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Cönkler üzerinde yapılacak bu tür çalışmalar, Türkiye Türkçesinin ses bilgisinin, biçim bilgisinin ve söz varlığının temeli için önemli birer veri kaynağı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cönk, 19. yüzyıl, dil incelemesi, imla, Bursa.

Abstract

Cönks; They are texts that have the feature of a notepad, reflect mostly the folk language, and show the features of spoken language. These notebooks, which contain pieces of poetry, literary texts, recipes, prayers and calculations from many different periods; It also contains valuable data for language studies. Conks, which contain poems and literary texts from different periods, also provide the opportunity to follow linguistic changes. To make language studies on Cönks, to identify some dialect features; gains importance for these reasons.

In the light of this information, the cönk text numbered GE5299, which is in the Bursa İnebey Manuscript Library and does not have a date on it, was chosen as the material. Spelling differences, vocabulary elements and dual uses in Cöngün formed the basis of the article. Dual uses, spelling differences, dialect features are presented in the article in tables. With such a study, it was emphasized that cönks were not only the source of folk literature but also

* Arş. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa/Türkiye, e-posta: ebrukuybu@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1133-747X.

language studies. Such studies on Cönks will be an important source of data for the foundation of Turkish phonetics, morphology and vocabulary.

Key Words: Cönk, 19th century, language analysis, orthography, Bursa.

Giriş

Cönkler; düzenleyen kişileri belli olmayan, alttan yukarıya doğru uzunlamasına açılan, içinde şiir parçaları, tarifler, hikâyeler, dualar, ebced hesaplamaları bulunan defterlerdir. İçinde çok sayıda şiir bulunduran cönkler bu özellikleriyle hem halk edebiyatına hem de klasik edebiyata malzemeler sunmaktadır. Bugüne kadar halk edebiyatı çalışma alanında sayılan cönklerin son yıllarda yapılan incelemelerle Türk dili çalışmaları açısından da önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Cönklerdeki şiirlerin Türk edebiyatı tarihinde zaman bakımından geniş bir yelpazeyi kaplamasından dolayı, bu türden ürünlerde dil bakımından ortaya çıkan değişimleri görmek mümkündür (Yılmaz, 2011, s. 925). Bu bakımdan her bir cöngün ayrı ayrı değerlendirilmesi, imla ve dil özelliklerinin tespit edilmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada GE5299 numaralı Bursa cöngü bu düşünceyle ele alınmıştır.

GE5299 Numaralı Cöngün Özellikleri

Cöngü düzenleyen kişi hakkında bir kayıt bulunmamaktadır. Aynı zamanda tarih ve yazılış yeri özellikle belirtilmemiştir. Cönk, birbirini takip eden (2 sayfalık) 56 dik yapaktan oluşmaktadır. Satır sayısı her sayfada farklıdır. Belirli bir düzen söz konusu değildir. Filigranlı kâğıt türü kullanılmıştır. Cönkte yer yer farklı yazı karakterleri kullanılmıştır. Mürekkep rengi de son yapraklara doğru değişmiştir. Cöngün başında ve son kısımlarında yer alan şiir parçalarının hem tarih hem de tür olarak zaman farkı taşıdığı görülmüştür. Bu nedenle cöngün tek bir elden çıkmadığı düşüncesi oluşmuştur. Birden fazla kişinin cöngü katkısının olduğu, farklı kişilerin farklı zamanlarda cöngü kayıtlarında bulunduğu tespit edilebilmektedir.

Çalışmaya konu olan cönk dış yapısı itibarıyla soğuk baskılı koyu meşin bir cilt içinde görülmektedir.

Cönkte yer alan şiirlerin büyük çoğunluğu beyitler biçiminde kaydedilmiştir. İçinde dördüklük ve üçlük biçiminde yazılan şiirler bulunsa da kayıt edilmiş biçimi beyittir. Şiirlerin bazılarının başında türleriyle ilgili başlık yer almaktadır. Bazıları ise başlık bulunmadan doğrudan kayıt edilmiştir. Cönk incelendiğinde şairleri kayıt edilmeyen veya bilinmeyen şiir parçaları görülmekle birlikte şairleri tespit edilebilen içerikler şöyle gösterilebilir:

Tablo 1. GE5299 Bursa Cöngünde Tespit Edilebilen Şairler ve Nazım Biçimleri

Şairler	Gazel	Koşma	Türkü	Şarkı	Kaside	Na'at	Terkibi Bent	Terci-i Bent	Toplam
Âşık Ömer		+							1
Enderunlu Vasıf									
Erzurumlu Emrah	+	+	+			+			10
Eşref Oğlu	+								1
Gevherî									

Güftî	+								2
Hulusi			+						1
İzzet									
Karacaoğlan		+							1
Kuddusî									
Kul Mustafa	+		+						2
Muallim Naci							+		
Nesimî									
Nabî	+								
Rıza Tevfik									
Sadıkî			+						
Şevkî									
Şeyh Hacı Hüseyin									
Şükrî									
Zihnî			+						1
Ziya Paşa							+	+	2

Cönkler sözden yazıya geçen bir başka deyişle sözlü ifadelerin yazıya aktarıldığı metinlerdir. Cönkleri tutan kişilerin okuryazar olmamaları ya da eğitimlerinin yetersiz oluşu cönk metinlerinde imla sorunlarına neden olabilmektedir. Genellikle klasik metin okuma çalışmalarında kullanılan ölçüt; standartlaşmış imla olmaktadır. Ancak cöngü oluşturan kişilerin eğitim durumuna bağlı olarak cönklerin yazımında “standart” veya “klasik” bir imlâ beklemek mümkün olmadığı gibi doğru da değildir (Duymaz, 2016, s. 21). Cönkleri özgün kılıp farklılaştıran da bu özellikleridir. Dilin esnek, değişken yapısını bu sayede takip etmek mümkün olmaktadır. Aynı zamanda cönkler, konuşur gibi yazmanın hatta yazının kurallarını bilmeden, umursamadan yazıya aktarmanın söz konusu olduğu defterlerdir. Bu durum, dil çalışmaları için de fırsat yaratmaktadır.

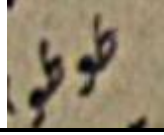

Cönkler içerik olarak da divanlardan, nesir metinlerinden farklılık göstermektedir. İsmi ve eserleri edebiyat tarihinde bilinen şairlerin eserlerinde hatta en bilinen şiirlerinde bile pek çok değişim cönklerde söz konusudur (Erdal, 2016, s. 63). Beyit sayısının eksik ya da fazla oluşu, beyitlerin belli bir düzende gitmemesi, adı geçen şaire ait olmasa da beyitte şairin mahlasının kullanılması gibi durumlara cönklerde sıkça rastlanmaktadır. Bunlar, cöngü oluşturan kişilerin hafızalarındaki haliyle cöngü yazmalarından kaynaklanmaktadır. Tüm bu bilgilere dayanarak GE5299 numarasıyla kayıtlı Bursa cöngü imla-telaffuz ve dil özellikleri açısından incelenmiştir.

GE5299 Bursa Cöngünün Söz Varlığı ve İmla-Telaffuz İlişkisi Bakımından Değerlendirilmesi

Bu çalışmada, sözcükler hakkında bilgi verilirken GE5299 numaralı Bursa cöngünün imlasına bağlı kalınmıştır. Çünkü bu dönemde metinlerin seslerini ortaya

koyan herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Buna göre cönk metninde tespit edilen bazı imla-telaffuz özellikleri, ikili ve farklı kullanımlar şu şekilde sıralanabilir:

GE5299 numaralı Bursa cöngünün 2a sayfasında 11. ve 12. beyitlerde “tütü” yazımında farklılık bulunmaktadır. Cönkte art arda gelen dizelerde bile imla konusunda kurallı bir durum gözlenmemiştir.

İmla	Okunuş
	tütü
	tütü

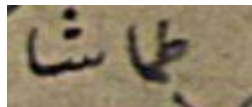
2a sayfası 13. beyitte aynı ünsüzün tekrar edildiği bazı kelimelerde şeddeli kullanımların söz konusu olduğuna örnek bulunmaktadır. Aynı durum 7a sayfası 137. beyitte geçen “dudağların dükkân açmış yanağların gül şatar” dizesinde dükkân kelimesinde görülmektedir.

İmla	Okunuş
	sükkeri
	dükkân

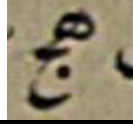
2a sayfası 13. beyitte daha önce ünlüsü gösterilmeden yazılan fiillerden farklı olarak vir- fiili ünlüsü gösterilerek yazılmıştır.

İmla	Okunuş
	vir

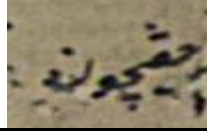
3b sayfası 48. beyitte temâşâ kelimesi genel imladan farklı olarak “ت” ile değil “ط” ile yazılmıştır. Genel yazımın dışında kelimelerin farklı bir harfle yazılması cönklerin karakterine uygundur. Cönkleri yazan kişilerin eğitim durumunun daha düşük olduğu ve medrese eğitimi almadıkları göz önünde bulundurulunca bu tür farklı yazımlar normal karşılanmaktadır.

İmla	Okunuş
	temâşâ

3b sayfası 54. beyitte “hîç” kelimesinde kelimenin ünlüsü kalıplaşmış imladan farklı olarak bazı örneklerde gösterilmemiştir.

İmla	Okunuş
	hiç

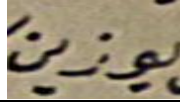
Metin içerisinde edat olarak kullanılan için kelimesi hem “için” hem “içün” olarak düz ve yuvarlak ünlülü olarak yazılmıştır. Metin boyunca birlik sağlanamadığı görülmektedir.

İmla	Okunuş
	hâkîçün

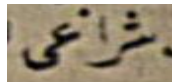
4b sayfasında yer alan 78. beytinde “güzeller”, 30b sayfası 649. beyitte “hâll itmediler” ve 37b sayfası 835. beyitte “zavallı” kelimesinin imlasında hem çift ünsüz hem şedde kullanımı yapılmıştır.

İmla	Okunuş
	güzeller
	hâll itmediler
	zavallı

4b sayfasında 80. beytinde “yüzün” kelimesinde ekteki “ى” ayrıca, özel olarak gösterilmiştir.

İmla	Okunuş
	yüzün

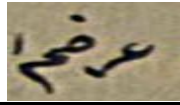
4b sayfası 84. beytinde Farsça ışık anlamında olan “çerağ” kelimesi “şerağ” olarak yazılmıştır. Bu cöngü oluşturan kişinin dikkatsizliğinden kaynaklanabileceği gibi eğitim durumuyla ve /veya ağız özelliklerinin yazıya yansımalarıyla ilişkilendirilebilir.

İmla	Okunuş
	şerağ

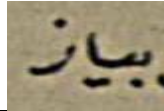
4b sayfası 92. beyitte “hamamda musluktan akan suyun içinde biriktirildiği yuvarlak taş tekne” anlamında kullanılan kurna kelimesinin “ğ” la yazılarak ğurna biçiminde okutulduğu görülmüştür. Bir diğer örnek de “memleketinden uzak olma, vatanından ayrı yaşama hâlinin verdiği duygu, gariplik, yabancılık” anlamlarında kullanılan gurbet kelimesinin “kişi kendi rızasıyla çıkup terk-i diyâr etmez/ sebepsiz kırbetîñ kıhrın kendüye ihtiyâr etmez” dizelerinde “kırbet” biçiminde yer aldığı görülmektedir. Kelime başında görülen bu ötümsüzleşme ağız özelliğinin yazıya yansması olarak değerlendirilmelidir.

İmla	Okunuş
	ğurnā
	kırbetîñ

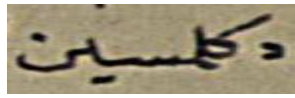
5b sayfasında 103. beyitte “esmerden ‘arzum aldım şaramadım bir beyāz” dizesinde arzu kelimesinin imlası genel imlanın dışında “z” ile değil “ض” ile yazılmıştır. Bu da cönkleri kaleme alan kişilerin eğitim durumu hakkında işaretler taşıyan örneklerden biridir.

İmla	Okunuş
	‘arzum

5b sayfasında 103. beyitte “beyaz” kelimesi kelimenin genel imlasından farklı olarak “ض” ile değil “z” ile yazılmıştır.

İmla	Okunuş
	beyāz

Metin boyunca soru ekinin yazımı konusunda bir tutarlılığın olmadığı dikkat çekmektedir. Bitişik ya da ayrı yazılan soru ekleriyle sık sık karşılaşmaktadır. Buna bir örnek 5b sayfasında 104. beyitte “degilmisin” kullanımudur.

İmla	Okunuş
	degilmisin

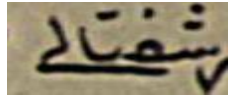
Metinde 6b sayfasında 129. beyitte “küsdüm” kelimesi ünsüz uyumunun söz konusu olmadığına örnektir. Yine 7a sayfası 135. beyitte kelimenin “başda” biçiminde yazım ünsüz uyumunun olmadığına imla aracılığıyla tespitine örnek oluşturmaktadır.

İmla	Okunuş

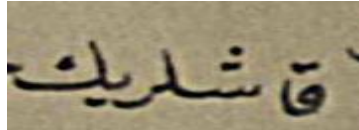
	küsüm
	başda

Metinde 7b sayfası 135. beyitte “şeftālī” kelimesinin kullanımı dikkat çekmektedir. Şair, “bir şeftālī vir cānum belki yolda şuşaruk” ifadesiyle sevgilisinden şeftali istemektedir. Bursa cönk metninde böyle anonim bir beytin geçmesi cöngün kaleme alındığı coğrafya olarak Bursa’yla ilişkilendirilebilir.

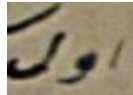
Diller; kullanıldığı sosyal çevrelere, coğrafyalara, uğradıkları kültürel etkileşimlere ve çeşitli şartlara göre farklılıklar gösterir ve çeşitlenir. Yazı dilinde ve özellikle sözlü dilde yer alan kelimelerin coğrafyayla ilişkileri de bazen doğrudan tespit edilemezken bazen de derin ve sıkı bir ilişki içerisindedir. Özellikle kişilerin söz varlığının oluşumunda; yaşanan coğrafya ve o coğrafyanın imkânları dile etki etmektedir. Bursa’nın da şeftalisiyle ünlü bir il olması ve bunun cönkte yer alan anonim şiirlerle yansması, içinde bulunulan coğrafyayla metnin söz varlığı arasında sıkı bir ilişki kurulabileceğinin bir göstergesidir.

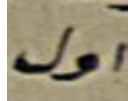
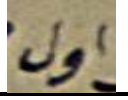

İmla	Okunuş
	şeftālī

19. yüzyıla ait olduğu düşünülen cönk metinlerinde yuvarlaklaşmanın yerini düzleşmelere de bıraktığı dikkat çekmektedir. İmlada da buna uygun olarak kelimelerin eklerini düz okutacak ünlü gösterimleri mevcuttur. 7a sayfasında 137. beyitte geçen “kaşlarıñ” kullanımı buna örnek oluşturur.

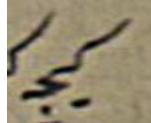
İmla	Okunuş
	kaşlarıñ

10a sayfasında 142 ve 143. beyitler ile 21a sayfası 416. beyitte 3. teklik kişi zamiri olarak “ol” geçmektedir. Cönk metinlerinin 19. yüzyılda kaleme alındığı düşünüldüğünde “o” biçiminde geçmesi gerektiği düşünülürken “ol” biçiminde yer alması şiirin cöngü tutan kişi tarafından bu biçimde ezberlendiği ve dönemine uymasa da kelimeyi ezberlediği şekilde kayda geçirmeyi uygun bulduğu fikrini uyandırmıştır. Aynı durum “korqmazam şol kimsedenkim korqar ol Allāhdan” dizesinde “şu” yerine “şol” kullanımında görülmüştür.

İmla	Okunuş
	ol

	ol
	ol
	şol

10a sayfasında 148. beyitte gece kelimesi ünlüsü imlada gösterilerek “ی” kullanımıyla “gice” biçiminde okutturulmuştur.

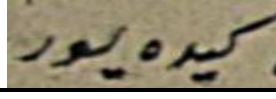
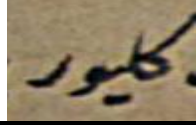
İmla	Okunuş
	gice

Bitişik ya da ayrı yazılan soru ekleriyle daha önce de belirtildiği gibi sık sık karşılaşılmaktadır. Buna bir örnek de 10a sayfasında 149. beyitte “taḥammülmi” kullanımınıdır. Aynı beyitte geçen “bilmemki” örneğinde de kelimeye bitişik bağlaç yazımı söz konusu olmuştur. 32a sayfası 685. beyitte yine bağlaç kelimeye bitişik yazılmış ve “gördümki” biçiminde imlada yer almıştır.

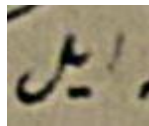
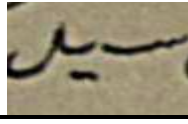
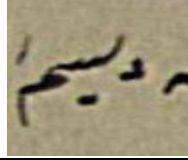
İmla	Okunuş
	taḥammülmi
	bilmemki
	gördümki

10b sayfası 159, 160, 162, 164 numaralı beyitlerde şimdiki zaman ekinin kullanımına örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerde “-yor” şimdiki zaman eki kökten ayrı olarak yazılmıştır. Tarihî gelişim sürecine bakıldığında bildirme kiplerinden şimdiki zamanın Eski Türkçeden hemen sonra müstakil kip kimliği kazanmasına rağmen uzun süre ek ile değil, kelime ve eklerden oluşan birleşik yapılarla ifade edildiği dikkat çekmiştir. -yor eki genel görüşe göre yorı- süreklilik bildiren bir tasviri fiilin geniş zaman çekiminden hece düşmesi sonucu oluşan bir ektir (Şahin, 2006, s. 215). Cönk metninde de kökten ayrı yazılma özelliği gösteren şimdiki zaman eki -yor, “gide-yor” biçiminde gösterilmiştir. Cönk metninde eklerin ve kelimelerin yazılışında herhangi bir standart bulunmamaktadır. Ayrı yazılan şimdiki zaman eki örnekleri dışında köke bitişik yazılan bir örnek de 15b sayfası 284. beyitte geçen “geliyor”dur. Buradaki imla ekin köke bitişik yazıldığını gösterir. Aynı metin içerisinde farklı kullanımların olması cönklerin genel

özelliklerine uygunluk taşımakla beraber ekin geçiş döneminin izlerini gösteriyor olması ihtimalini de düşündürmektedir.

İmla	Okunuş
	gide-yor
	gide-yor
	geliyor

11a sayfası 169. beyitte “yakınların dışında kalan kimse, yabancı” anlamındaki el “ı” yanında “ی” kullanımıyla “il” şeklinde okutturulmaktadır. Aynı şekilde “sürekli yağın yağmurdan veya eriyen kardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su, su taşkını” anlamındaki sel kelimesi de “ی” kullanımı ile “sil” biçiminde geçmiştir. 20b sayfası 394. beyitte de- fiili “ی” ile gösterilerek “disem” biçiminde okutturulmuştur. Bu durum kapalı e sesinin cönk metnine imlada nasıl yansıdığına da kanıtı olmuştur.

İmla	Okunuş
	il
	sil
	disem

14a sayfası 247. beyitte geçen “hışm” kelimesinin “خ” ile yazılmak yerine “ح” ile yazılması da dikkat çekicidir. Bu durum cöngü kaleme alan kişilerin imla konusundaki eksikliklerine kanıttır.

İmla	Okunuş
	hışm

12a sayfası 191. beyitte söyleyişin imlaya yansımalarının bir örneği bulunmaktadır. Kırpık kelimesi söyleyişte yaygın olan göçüşme ses olayıyla söylendiği şekilde “kibrık” biçimiyle yazıya aktarılmıştır. Bu durum söyleyişin cönklerdeki imlaya etki ettiğini örneklemektedir.

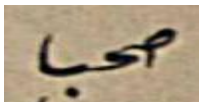

İmla	Okunuş

	kibrıkların
---	-------------

Bitişik yazılan soru eklerinin dışında ayrı yazılan soru eklerine de cöng metinlerinde örnekler vardır. Buna bir örnek 12b sayfasında 204. beyitte “melek misin” kullanımınıdır. Soru eklerinin yazımı konusunda bir tutarlılık söz konusu değildir. Aynı beyitte soru eklerinin bitişik yazıldığı kullanımlar da vardır.

İmla	Okunuş
	melek misin
	āsumāndanmı

12b sayfası 206 ve 13a sayfası 215. beyitte yine genel imlanın dışında yazımlara örnekler bulunmaktadır. Cöngte “şahbā” şeklinde “ح” ile yazılan kelime, genel imlada “ه” ile yazılır. Bunun dışında “buse” kelimesinin “ب” ile değil, cöngte “پ” ile yazıldığı dikkat çeker.

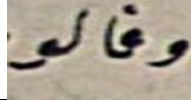
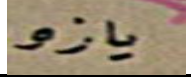

İmla	Okunuş
	şahbā
	pūse

14a sayfasında 245. beyitte geçen “dimez misin” kelimesi 2. teklik kişi ile çekimlenmiş olmasına rağmen genel imlanın dışında “ڤ” ile değil, “ن” ile yazılmıştır. Bu tür eklerin yazımında da metin içerisinde tutarlılık bulunmamaktadır.

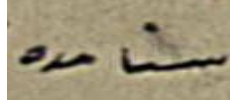
İmla	Okunuş
	dimez misin

19. yüzyıl metni olarak düşünülen Bursa cöng metninde dönemin genel karakteristiğine uygun olarak eklerin düzleşme eğiliminde olduğu görülmekle beraber eklerin yuvarlak ünlülü biçimde yazıldığı örnekler de mevcuttur. Bu durum kelimeler ve eklerde yuvarlaklıktan düzlüğe geçişin bir anda olamayacağını kanıtı olabileceği gibi cöngü kaleme alan kişilerin zihninde şiir parçalarının yuvarlak şekilli kelimelerle, eklerle yer alabildiği fikrini de düşündürmektedir. Cöng metinlerinde duruma örnek; 14b sayfasında 258. beyitte geçen “vefālu, 4a sayfası 66. beyitte geçen “yazu”, 22a sayfasında 433. beyitte geçen “tatlu” gösterilebilir.

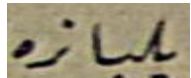
İmla	Okunuş
------	--------

	vefālū
	yazu
	ṭatludur

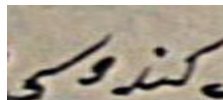
Kalıplaşmış imlanın dışında yazılan kelimelere bir diğer örnek gönül, kalp, yürek anlamlarında kullanılan sîne kelimesindedir. 2a sayfasında 383. beyitte kelime hem kısa ünlülü hem de kelime sonunda “ı” ünlüsüyle yer almaktadır. Kalıplaşmış imlanın dışındaki kullanımlara bir diğer örnektir.

İmla	Okunuş
	sināmda

21a sayfası 422. beyitte “iki tarafa sallandığı zaman bir hava esintisi yaparak serinlemeyi sağlayan hasır, fildişi, kumaş, kâğıt, kuş tüyü vb. nden yapılmış küçük taşınır âlet” anlamındaki yelpaze kelimesinin Farsça kökenli bir kelime olmasının da etkisiyle “yelbāze” biçiminde “ب” ile yazılmıştır.

İmla	Okunuş
	yelbāze

21b sayfası 438. beyitte dönüşlülük zamiri olarak yer alan “kendü” yuvarlak ünlülü şekilde yazılmış, buna bağlı olarak da üzerine gelen 3. teklik kişi iyelik eki tabandan ayrı olarak gösterilmiştir.

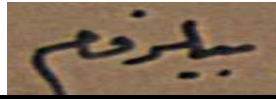
İmla	Okunuş
	kendüsi

Cönklerin sadece tek bir kişinin elinden çıkmadığı, aynı defterin elden ele geçerek zaman içerisinde başka kişilerce doldurulduğu bilinmektedir. Cönk metninde de buna uygun olarak 23a sayfasından itibaren yazı tipinin değiştiği ve imlanın da buna bağlı olarak farklılaştığı dikkat çekmektedir.

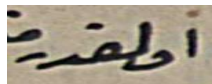
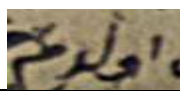
23 sayfasının 480. beytinde ben, kişi zamirinin “men” biçiminde geçtiği dikkat çekmektedir. Bu durum farklı bir cönk yazarının ağız özelliğinin yansıması olabileceği gibi kaydedilen şiir parçasının hatırlandığı gibi aktarılmış olmasından da kaynaklanabilir.

İmla	Okunuş
	meni

24b sayfası 483. beyitte imlanın kuralsız olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Birleşmeyen harflerin birleştirilerek yazılması bu kuralsızlığa örnektir. “ج” kendinden sonraki harfe birleştirilerek yazılmıştır. Aynı durum “bī-lüzūm” örneğinde de görülmektedir. Birleşmeyen harflerin birleştirilerek yazılması da cöngü oluşturan kişilerin eğitim durumları hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır.

İmla	Okunuş
	düşmüşüm
	bī-lüzūm

Cönk metni boyunca ayrı ayrı kelimelerin tek bir kelimeymişçesine birleşik yazıldığı da dikkat çekmektedir. Cönklerin özensiz yazımı ya da kayıt eden kişilerin eğitim durumu bu tür kuralsızlıklara neden olmuştur. 26b sayfası 536. beyitte yer alan “olқadar” imlası bu duruma örnek oluşturur.

İmla	Okunuş
	olқadar
	oldem

Kelimelerin genel imlalarının dışında yazımına cönk metinlerinde çok sayıda örnek bulunur. “bırak-” fiili aldığı ek sonucu “ğ” kullanılarak “bıraàur” şeklinde 31a sayfası 652. beyitte, 31a sayfası 666. beyitte “Osmanlı Devleti zamanında kesilen bir para” anlamıyla kuruş “ğ” kullanılarak “ğuruş” şeklinde beyitte geçmiştir. Kalın ünlülerde görülen bu ötümlüleşme; ağız özelliklerinin metne yansımına, cöngü kayıt eden kişilerin konuştıkları gibi yazdıklarına da örnek sayılmaktadır.

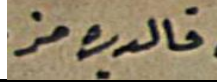
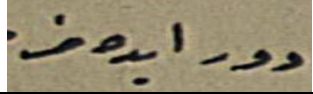
İmla	Okunuş
	bırağur
	ğuruş
	ğavğasız

30a sayfasında 611 ve 612. beyitlerde “içelim”, 30a sayfası 626. beyitte “çevirir” kelimesinde yuvarlaklık bulunmamaktadır. Düzleşme eğilimi olarak değerlendirilebilir.

İmla	Okunuş
	çevirir

	içelim
---	--------

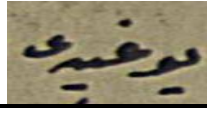
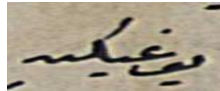
30a sayfası 624. ve 31b sayfası 674. beyitte yeterlik fiilinin olumsuzunun imlasına örnekler bulunmaktadır.

İmla	Okunuş
	kaldıramaz
	devr idemez

Ağız özelliklerine örnek oluşturabilecek bir diğer kullanım “ henüz açılmamış çiçek, tomurcuk” anlamında kullanılan gonca kelimesinin “چ” kullanımı ile “gonça” biçiminde konuşulduğu gibi yazılmasıdır. 34b sayfası 764. beyitte tat- fiilinin ötümlü şekliyle “dadar” biçiminde yer alması, 35b sayfası 799. beyitte geçen “okudulsa” yazımı da söyleyişin imlaya etkisi olarak yorumlanabilir. Bir diğer söyleyişin yazıya aktarılması örneği de “gösterme” fiil çekiminin “göstürme” biçiminde ağız özellikleriyle konuşulduğu gibi yazıya aktarılmasıdır.

İmla	Okunuş
	gonça
	dadar
	okudulsa
	göstürme

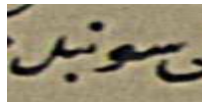
Cönk metinleri boyunca ek fiilin genellikle isme bitişik şekilde yazıldığı görülmüştür. 33a sayfası 713. beyitte “yoğidi”, 33b sayfası 737. beyitte geçen “yoğiken” bu kullanımlara örnek olarak verilebilir.

İmla	Okunuş
	yoğidi
	yoğiken

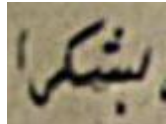
Cönklerde eklerin yazımı konusunda farklı uygulamalar mevcuttur. 36. sayfada 805. beyitte “mahv idecek” yapısında bulunan -cAk gelecek zaman eki kökten ayrı olarak gösterilmiştir.

İmla	Okunuş
	mağv idecek

“Zambakgillerden, ilkbaharda basit salkım şeklinde, daha çok açık mor renkli, keskin ve güzel kokulu çiçekler açan soğanlı ve otsu süs bitkisi” olarak bilinen sümbül m-b benzeşmesi gerçekleşmemiş şekliyle ve muhtemelen ağız özelliğiyle “sümbül” şeklinde yazıya geçirilmiştir.

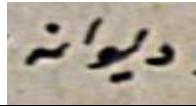
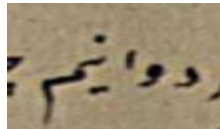
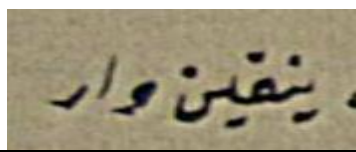
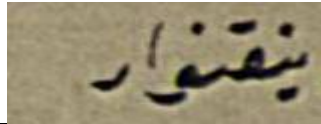
İmla	Okunuş
	sümbül

Söyleyişin yazıya yansması örnekleri cöng içinde sıklıkla görülmektedir. “kapalı duruma gelmek” anlamındaki kapan- fiili cöng içerisinde “kaban-“ biçiminde ötümlü olarak geçmektedir. Cöng metnlerinin konuşulduğu gibi yazıya geçirildiğine uygun örneklerden biri olarak yorumlanması mümkündür. “Pamuk ipliğinden dokunmuş havlu” anlamında kullanılan peşkir kelimesi de kelime başında ötümlüleşmiş şekliyle “beşkir” biçiminde yazıya yansmıştır. “bu düreksiz kûbbe-i binâya baş da ‘ibret al” dizesinde geçen “direk” kelimesi yuvarlak ünlülü şekliyle “dürek” biçiminde görülmektedir. Ağız özelliklerinin yazıya aktarılmasında ilgi çeken bir diğer örnek “eskimiş bez veya kumaş parçası, çaput” anlamlarındaki paçavra kelimesinin “baçavra” biçiminde ötümlü haliyle beyitte yer almasıdır. Kelime başında ünsüz türemesine uygun bir örnek de “ayva” kelimesinin yazımıdır. “bağçe hâr için ağlar hayva nar için ağlar” dizesinde görüldüğü gibi “ayva” kelimesi ünsüz türemesiyle “hayva” biçiminde yazıya geçirilmiştir. “Püskülü olan, püskül takılmış olan” anlamındaki püsküllü sıfatı, cöng metninde yine ötümlü şekilde büsküllü olarak geçmiştir. Cöngü oluşturan kişi ya da kişilerin ağız özelliğinin yazıya yansmaları şeklinde yorumlanabilecek kullanımlar olarak bu örnekler değerlendirilmelidir.

İmla	Okunuş
	kaban
	peşkir
	dürek
	baçavra
	hayva

	büksüllü
	ğavğasız

Cönk metinleri boyunca aynı kelimenin farklı imlalarla gösterilmesine uygun örnekler vardır. Bu tutarsız yazımlara bir örnek de “deli, kaçık” anlamlarındaki dīvāne kelimesinde görülmektedir. Kalıplaşmış imlasında uzun ünlülerle dīvāne biçiminde yer alan kelime ilk ünlüsü gösterilmeden de metinde yer almıştır. Diğer benzer bir durum da “yangın” kelimesinin yazımındadır. Redif olarak tekrarlanan “yangın var” ifadesi şiirde farklı imlalarla görülmektedir. “yankın var” biçiminde ağız özellikleriyle aktarılan beyit farklı imlalarla “yankınvar” ve “yankın var” şeklinde geçmektedir. Cönklerin oluşturulma biçiminin not defteri mantığıyla olması, özensizliklerin bulunması ayrıca cönkleri hazırlayan kişilerin eğitim durumu bu farklılıkları oluşturmaktadır.

İmla	Okunuş
	dīvāne
	divāne
	yankın var
	yankınvar

GE5299 numaralı Bursa cönk metni içinde soru kelimesi “hangi” nin daima “kanı” biçiminde ağız özellikleriyle geçtiği tespit edilmiştir.

İmla	Okunuş
	kanı

Eklere dair farklı bir kullanım da cönk metni içinde iki kez geçen -dık sıfat-fiil ekinin üzerine gelen +cAK ekinin kullanımındadır. Dil birimlerine sevgi, içtenlik anlamları katar (Üstünova, 2010, s. 154). “sevdiçegim” ve “öldüçegim” şeklinde iki kelimedede söz konusu olan bu kullanım, cönk metnini yazan kişi ya da kişilerin ağızlarında bu ekin işlek olduğuna bir işaret sayılabilir.

İmla	Okunuş

	sevdicegim
	öldücegim

Sonuç

Çalışmada, GE5299 numaralı Bursa cöng metni değerlendirilmiş ve metinler kesin bir tarih verilememekle birlikte 19. yüzyıl yazımının temsilcisi olarak ele alınmıştır. Ancak cönglerin bir bakıma antoloji özelliği göstermesi, çok farklı yüzyıllardan çok farklı şairlere yer vermesi ve cöng yazarının şiirleri divanlardan orijinal imlalarıyla aktarmış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Buna göre, çalışmada özgün biçiminden veya genel yazım eğilimlerinden farklı yazılan kelime, ek ve kullanımlar üzerine genel bazı tespitler yapılmıştır. İncelenen Bursa cöng metnine bakılarak cöng düzenleyicilerinin tercihlerine göre oluşturulmuş bu farklı imla özellikleri hakkında diğer cöng metinlerinde de görülen bazı tespitler yapılabilir. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin eğitim düzeylerinin düşük olması, cöngü düzenleyen kişi / kişilerin kendi ağız özelliklerini yansıtmaları, cöngte şiirlerine yer verilen şairlerin imla (belki ağız) özelliklerini yansıtmaları, cöngü düzenleyen kişi / kişilerin kendi telaffuz özelliklerini imlaya yansıtmaları ve böylelikle duydukları ve konuştukları biçimde yazmak istemeleri, cöngü düzenleyen kişi / kişilerin imlayı yeterli oranda bilmemeleri, cöngü düzenleyen kişi / kişilerin imlanın kendi tercihleri gibi olması gerektiğini düşünmeleri ve bir bakıma gelenekselleşen imlaya direniş göstermeleri; daha önceki cönglerde tespit edilmiş yazım farklılıklarının sebebidir (Çelik, 2017, s. 1672).

GE5299 numaralı Bursa cöng metninin düzenleyicilerinden kaynaklı olarak imla konusunda tutarlılık göstermediği, bazı örneklerde özellikle söyleyiş özelliklerinin yazıya yansıdığı, yazı şekillerinden eğitim durumlarının düşük olduğu ve cöngün bu özellikleriyle tek bir elden çıkmadığı hatta ikiden fazla düzenleyicisinin olduğu kanısına varılabilmektedir.

Cöng metinleri üzerine yapılan dil incelemeleriyle tespit edilen unsurlar; standart imlanın dışında ve çoğu zaman ikilikler barındıran örneklerdir. Bu farklılıklar Türkçesinin ses bilgisinin, biçim bilgisinin ve söz varlığının temelini oluşturduğu ve hepsi dil çalışmaları açısından birer veri kaynağı olduğu için incelenmeye değer sonuçlardır. Cönglerin sözün yazıya aktarıldığı metinler olduğu da düşünüldüğünde ağız çalışmaları için de cönglerin dikkatle incelenmesi gereken metinler olduğu görülmektedir. Belli bir bölge veya ildeki tüm cöngler üzerinde yapılacak ayrı ayrı dil çalışmalarının önemli sonuçlar ortaya çıkarıp yeni yorumlara imkân sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Çelik, Y. (2017). *19. Yüzyıla Ait İki Cöng Metni, Söz Varlığı ve İmla Özellikleri*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Duymaz, A. (2016). Sözün Yazılaşması Yazının Sözleşmesi: Cöngler. *Milli Folklor*, 14(111), 14-27.
- Erdal, T. (2016). Cönglerde Sözlü Kültür Etkisi. *Milli Folklor*, 14(111), 52-65.

- Kuybu Durmaz, E. (2022). *GE 5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Şahin, H. (2006). Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicileriyle Kullanımı. *U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(11), 213-221.
- Üstünova, K. (2010). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, Y. (2011). [H.] 1285 Tarihli Bir Cönk Ve Dil Özellikleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* , 6(4), 887-925.
- Türk Dil Kurumu (2022). *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>, [Erişim tarihi: 25.11.2022].